

mpzalige stroomversnelling brengen. De Belgische regering, een toonbeeld van moed en politieke durf, oefende druk uit op andere regeringen om de Blauwhelmen uit Rwanda terug te halen. De VS vroeg niet liever: zij wilden geen tweede Somalië-fiasco. België haalde zijn slag thuis, de Blauwhelmen verlieten Rwanda. Voor de soldaten was het een nachtmerrie. Zij moesten duizenden Tutsi's die onder hun bescherming stonden, verlaten, goed wetende dat ze enkele uren later met de machete zouden worden afgemaakt. Na het vertrek van de Blauwhelmen, kon de genocide zich pas echt voltrekken.

Na de holocaust werd een plechtige verklaring ondertekend door de VN-leden. 'Nooit meer' zouden regeringen passief toekijken en ergens in de wereld een genocide zou plaatsgrijpen. Maar om te grijpen moet het woord 'genocide' nu eenmaal vallen. Omdat de VN in haar vergaderingen het woord nooit wou gebruiken, werd ook niet tussengekomen in Rwanda. Er rustte een soort boe op het woord. Later, wanneer de televisie beelden over de wereld uitstortte van wegen bezaaid met verminkte lijken, dreef de VN het cynisme zo ver om enkel de term 'acts of genocide' te gebruiken, wat blijkbaar niet hetzelfde is als 'genocide'. 'Acts of

genocide' vereisen geen ingreep.

Toen de lijken zich begonnen op te stapelen en via de rivieren lijken in naburige landen terecht kwamen, werd de term 'genocide' uiteindelijk toch gebruikt en beslisten de VN-leden om in te grijpen, maar geen enkele lidstaat was bereid om deze beslissing uit te voeren, zeker niet België. Iedereen probeerde tijd te winnen om maar geen troepen te moeten sturen.

De term 'genocide' zou later, veel later, te laat, dan toch luid uit de mond van regeringsleiders klinken toen ze zich naar Rwanda begaven om zich te verontschuldigen. Deze mea culpa's hebben echter nooit gesprekken op gang gebracht om maatregelen te treffen opdat in de toekomst een tweede Rwanda onmogelijk zou worden. Na Rwanda klinkt het 'nooit meer'-principe erg hol.

De Franse filosoof Paul Ricoeur stelt dat er zoiets bestaat als geheugenplicht maar dat het geheugen ook de mogelijkheid creëert tot misbruik. 'De geschiedenis is rechtvaardiger dan het geheugen,' stelt hij, 'omdat geschiedenis een distantiëring inhoudt, geijkt is, terwijl het geheugen niet geverifieerd kan worden.'

REQUEST FOR PROTECTION OF INFORMANT ATTN: MGEN BARIL ROOM NO: 2052 TOTAL NUMBER OF
RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

Begin april 1994 werd de Frans-Belgische theaterregisseur Jacques Delcuvellerie, zoals vele anderen, geconfronteerd met televisiebeelden van geweld in Rwanda, volgend op de moord op president Juvénal Habyarimana. Spoedig bleek er veel meer aan de hand. De trekken van een genocide tekenden zich af. Delcuvellerie, sinds 1980 de drijvende kracht achter het Luikse gezelschap Groupov, werd opstandig. Niet alleen de genocide maakte hem boos, ook de manier waarop de westerse politici en media ermee omsprongen. Door over etnische twisten of over een stammen-

oorlog te spreken, werd het feit zelf van de genocide ontkend. De Belgische media besteedden meer aandacht aan de dood van tien blauwhelmen dan aan het miljoen Rwandezes dat om het leven kwam: vooral Tutsi's, maar ook gematigde Hutu's en tegenstanders van het regime van Habyarimana. De genocide liet Delcuvellerie niet los. Na het voltooien van zijn *Waarheidstriptiek*, drie stukken van auteurs (Paul Claudel, de Waalse schrijfster en cineaste Marie-France Collard en Bertolt Brecht) die een waarheid veronderstellen, zette hij een Rwanda-project op. In

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994
CELEBRATIONS AND BELGIAN SOLDIERS. THEY HOPED TO PROVOKE THE RPF BN TO ENGAGE (BEING FIRED UPON)

GELEGENHEID IS DE BEPALENDE FACTOR

PIETRIK TUYPENS over de neoliberale moeders leven achter de Rwanda-biecht van de westerse leiders. Het mea culpa van Johannes Paulus II, Kofi Annan, Bill Clinton en Guy Verhofstadt.

Onmiddellijk na de Rwandese volkerenmoord in 1994 barst op het internationale toneel een heftig debat los over de vraag wie in deze tragedie wel of niet verantwoordelijkheid draagt. Alle instanties die mogelijk betrokken op het hoofd hebben, wagen zich als vissen in een wijvat om zichzelf en de wereld te overtuigen van hun onschuld. De Kerk, de internationale christen-democratie, de Belgische en Franse regering, VN en VS, nemen ze hun toevlucht tot het reddende water van Pilatus. In 1996 is het paus Johannes-Paulus II die

als eerste schoorvoetend toegeeft dat er zich binnen zijn instituut mogelijk individuen bevinden die niet helemaal zuiver op de graat zijn. Tot een echte schuldbekentenis komt het niet en in de praktijk stelt de Kerk alles in het werk om haar van medeplichtigheid betichte priesters en zusters uit handen van het gerecht te houden. De politieke wereld gaat ondertussen veel verder. Kofi Annan, secretaris-generaal van de VN, spreekt een officieel mea culpa uit en belooft een grondig onderzoek naar de verantwoordelijkheid van zijn instelling. Vervolgens maakt VS-president Bill Clinton op zijn Afrika-tour een korte tussenstop op de luchthaven van Kigali om er zijn excuses aan te bieden voor het falen van zijn supermacht tegenover de Afrikaanse holocaust. En ten slotte haast ook Guy Verhofstadt zich als kersverse premier naar

de Rwandese hoofdstad om, in naam van de Belgische regering, de hand op het hart te leggen en deemoedig schuld te bekennen. Vanwaar deze opmerkelijke behoefte tot publieke schuldbelijdenis? Is hier sprake van oprechte gewetenswroeging, of schuilt achter deze mediagenieke tekens van inkeer een heel wat minder fraaie politieke agenda?

SARTRE EN DE POLITIEKE MORAAAL

Schuld bekennen is een nobel en moreel sterk gebaar. Het veronderstelt dat men inziet iets te hebben gedaan wat onaanvaardbaar is, dat men daar spijt van heeft en dat men wil proberen zijn fouten goed te maken. Niet zo direct iets wat we zouden verwachten van westerse politici. De publieke biechtessies van Annan, Clinton en Verhofstadt zijn dan ook uitermate opmerkelijk. Wat te denken

De genocide in Rwanda behoort nu tot de geschiedenis en hierdoor komt deze ook terecht in het ambivalente gebruik van het geheugen: het geheugen dat het geweten voedt en het geheugen dat wraak legitimeert; het geheugen dat geheugenverlies aanvaardt en het geheugen dat 'geheugenvervalsing' toelaat. Auschwitz is een voorbeeld van dit ambivalent gebruik van het geheugen. Auschwitz wordt hardnekkig in stand gehouden en geldt als waarschuwing voor de mensheid. Maar met Rwanda is dit Auschwitz definitief in zijn opzet gefaald. Misschien omdat Auschwitz meer 'collectief geheugen' is geworden dan geschiedenis, misschien omdat Auschwitz aan de geschiedenis werd onttrokken en de status kreeg van mythe - en daardoor werd de betekenis ervan uitgehold.

De jaren negentig werden geteisterd door nationalisme, met de daarbijhorende gevaren. Beelden van massagraven, verminkte lichamen, volkeren op de dool, vluchtelingenkampen, zijn waarschijnlijk het gezicht geworden van de jaren negentig. Dit gegeven bleef opvallend afwezig (op enkele uitzonderingen na) in het Vlaamse theaterlandschap.

Nationalisme wordt gevoed door (o.a.) de verheerlijking van de verleden en de romantiek van de kleine man. Vreemd genoeg waren deze aspecten ook aanwezig in verscheidene toneelproducties in Vlaanderen.

Een deel van het theatermilieu werd blijkbaar (zij het onbewust) meegesleept in deze stroom en sommige voorstellingen waren dan ook ronduit 'systeembestendigend' - de afwezigheid van een kritische houding viel op bij een deel van de Vlaamse theatermakers.

Anderzijds kan men met enige verwondering vaststellen dat sommige Vlaamse theatermakers en dansers de titel 'Cultureel ambassadeur' solliciteerden en zich zodoende voor de kar lieten spannen van een Vlaams-nationalistische en/of -expansionistische ideologie. Het is overdreven te stellen dat deze theatermakers en dansers Vlaams-nationalisten zijn, hooguit heeft het hen een concurrentievoordeel bij de afzet van voorstellingen in het buitenland opgeleverd.

De theatervoorstelling *Rwanda 1994* van Jacques Delcuvellerie en Groupov is de aanzet geweest om dit dossier samen te stellen. Deze zes uur durende productie, geschreven door vijf auteurs over

TRANSMITTED PAGES INCLUDING THIS ONE: 2 1. FORCE COMMANDER PUT IN CONTACT WITH INFORMANT

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

totaal namen de voorbereidingen vijf jaar in beslag. Vier co-auteurs, de componisten Garrett List en Jean-Marie Muyango en een twintigtal acteurs, musici en zangers werden erbij betrokken. Tot driemaal toe reisde een delegatie naar Rwanda om de situatie ter plekke te peilen.

Op het Festival van Avignon vorig jaar toonde Groupov een werkversie van *Rwanda 1994*. De eigenlijke voorstelling, die zes uur duurt, ging eind maart in première in het Théâtre de la Place in Luik en was nadien te zien in het Théâtre National in Brussel. Op de

Bonner Biennale afgelopen juni speelde een ingekorte versie.

Rwanda 1994 is een productie met vele gezichten. Ze begint met het getuigenis van Yolande Mukagasana, die haar echtgenoot en drie kinderen in de genocide verloor maar zelf de gruwel overleefde. In de rest van de voorstelling zijn de documentaire en fictionele gedeeltes met elkaar vervlochten. Delcuvellerie voert een aantal overledenen ten tonele die televisieprogramma's verstoren om gerechtigheid te eisen. De aanvankelijk zelfgenoegzame nieuwswjournaliste Bee Bee Bee (vertolkt door Joëlle Ledent) neemt de >>

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

THE DEMONSTRATORS AND... PROVOKE A CIVIL WAR. DEPUTIES WERE TO BE ASSASSINATED UPON ENTRY

over deze onverwachte demonstraties van gewetensvolle politiek? Welke waarde heeft de morele overweging in het politieke discours?

In een artikel uit 1958, waarin hij met scherpe pen tekeer gaat tegen de militaire terreur waaronder de Franse overheid de Algerijnse onafhankelijkheidsdroom wil verpletteren, wijst Jean-Paul Sartre op de ontstellende relativiteit van het morele oordeel in de internationale politiek. Hetzelfde Frankrijk dat amper vijftien jaar eerder de nazigruwel in alle toonaarden tot moreel verwerpelijk verklaart, acht het toepassen van repressieve baldadigheid in de opstandige kolonie volkomen terecht en moreel acceptabel. Sartre schrijft daarom: 'De Fransen ontdekken met verbijstering de verschrikkelijke waarheid: als niets een natie - noch zijn ver-

leden, noch zijn principes, noch zijn wetten - tegen zichzelf kan beschermen, en vijftien jaar voldoende zijn om van slachtoffer beul te worden, dan betekent dat, dat gelegenheid de enige bepalende factor is: al naargelang de omstandigheden kan iedereen beul of slachtoffer worden.'

Maar wat maakt dan precies de gelegenheid tot bepalende factor? Ook daarop geeft Sartre, voor wat betreft de militaire agressie tegen de Algerijnse opstandelingen, gevat antwoord: 'De kolonisten voelden dat door deze opstand niet alleen hun macht in het geding kwam, maar dat hun bestaan zelf werd bedreigd. Voor het grootste deel van de Europeanen in Algerije bestaan er twee onverbreekelijk met elkaar verbonden waarden: een kolonist is een mens met godde-

lijke rechten, en een inlander is een Untermensch. Dit is de mythische vertaling van een reëel feit, daar de rijkdom van de een op de armoede van de ander berust. Op deze wijze is de uitbuiting dan ook van zijn slachtoffer afhankelijk... wat zou hij moeten beginnen zonder inheems subproletariaat, zonder overvloedig aanbod van arbeidskrachten zonder de permanente werkloosheid, zonder hem gelegenheid geeft lonen naar eigen goeddunken vast te stellen?' De opportuniteit wordt dus bepaald door wat er te winnen te verliezen valt. Concreet staat hier de verhouding tussen de kolonisator en het moederland enerzijds, en de gekoloniseerde Afrikaanse staat anderzijds op het spel. Een uiteraard, de rijkdom die daaraan voor eersgenoemde partij verbonden is. Als het moreel oordeel afhankelijk is van

n periode van vier jaar, is geen evenementspektakel. In *Rwanda 1994* openbaart theater zichzelf als een krachtig medium, onmisbaar en noodzakelijk, dat betrokken geraakt bij en in verbinding met het hedendaagse, het actuele - theater dat zich op een kritisch dwingend manier opstelt. Hoe de theatervoorstelling tot stand kwam, onderzochten Marianne Van Kerkhoven en Peter Anthonissen in een interview met drie van de auteurs: Jacques Delcuvellerie, Marie-France Collard en Jean-Marie Piemme.

Indit gesprek hebben we verschillende sporen willen trekken, verschillende invalshoeken willen creëren, om het thema te plaatsen ergens tussen de geschiedenis en het geheugen, tussen het geheugen en geheugenverlies, herinnering en vergetelheid. De teksten zijn afkomstig uit het theatermilieu (Sarah Vanagt, Tone Van der Linden, Erwin Jans, Dirk Tuypens), uit het literaire milieu (António Lobo Antunes, Gabriel García Márquez), uit academische kring (Raymond Detrez, Charles Ntampaka, Luc Vandeweyer, Steven Van der Platte), uit de journalistiek (Peter Verlinden) en uit de sociologie (Jean Baudrillard, Moussa Diagana).

Van de Blauwhelmen zelf hebben we ook een tekst opgenomen, met name de fax die ze gestuurd hebben naar de VN om hen te verwittigen van de nakende volkerenmoord. Verder zijn er enkele beelden uit ons collectief bewustzijn. Deze zijn afkomstig uit *Fils d'Imana. La geste du Rwanda*, een film uit 1958 van Witte Pater Eric Weymeersch.

Omwille van de verschillende sporen, de invalshoeken, is er geen éénduidigheid, geen lineaire vertelling doorheen dit dossier. Met dit thema kan men alleen maar enkele gegevens vaststellen, achterlopen op de feiten, wanhopig naar vergelijkbare modellen zoeken, de weg verliezen in deze verschrikkelijke gebeurtenis. Verdwalen hoort nu eenmaal bij dit thema. Indien er dan toch een rode draad doorheen dit dossier loopt, dan is het de woede, de onmacht en het onbegrip.

De redactie voor dit dossier bestond uit Marianne Buyck, Marianne Van Kerkhoven, Peter Anthonissen, Paul Pourveur.

RY VERY IMPORTANT GOVERNMENT POLITICIAN. INFORMANT IS A TOP LEVEL TRAINER IN THE CADRE OF RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

zaak ter harte. Ze breekt met haar dagelijkse routine en gaat op zoek naar de waarheid. De joodse meubelmaker Jacob (Luc Brumagne) begeleidt haar op haar reis. Samen wonen ze een lezing bij van een specialist ter zake (Delcuvellerie zelf), die een betoog houdt over de achtergronden van het drama. Volgens hem is de wederzijdse haat tussen Hutu's en Tutsi's het gevolg van een decennialange ontwrichting van de Rwandese samenleving door de Belgische kolonisator, niet het minst door de Kerk. Naarmate haar zoektocht vordert, raakt Bee Bee Bee in de ban van

de cultuur en de rituelen van Centraal-Afrika. Percussionisten leiden drie 'visioenen' in die de Kerk, de Verenigde Naties en Frankrijk (François Mitterrand in hoogsteigen persoon) aanwijzen als medeplichtigen aan de genocide. De maskers en marionetten die Delcuvellerie in deze scènes gebruikt, behoren tot de meest theatrale ingrediënten van de voorstelling. De marathon eindigt met een muzikale epiloog: de *Cantate van Bisesero*, een requiem voor de Tutsi-slachtoffers van het verzet in de heuvels van Bisesero.

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994
IT FROM PARLIAMENT. BELGIAN TROOPS WERE TO BE PROVOKED AND IF BELGIANS SOLDIERS RESTORED TO

dedigden politiek-economische belangen, n volgt daaruit dat hoe groter die belangen n, hoe dubieuzer het morele oordeel wordt. e morele retoriek om een beleid te rechtvaardigen, is bijgevolg volkomen onbetrouwbaar, want niet gebaseerd op een consequente toepassing van een morele code, en laat h het best naar waarde schatten door een eenvoudige belangenanalyse.

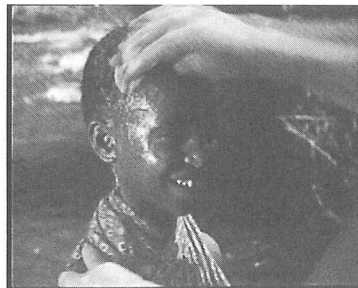
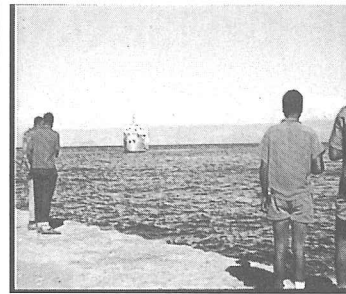
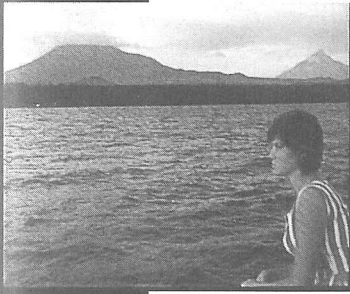
t is niet alleen geldig voor de koloniale d. Tot vandaag is het Afrikaanse continent et vrij te denken van gewapend geweld, enmin als van buitenlandse inmenging. En manier waarop de Afrika-politiek van vandaag aan het publiek wordt gepresenteerd, rdt in grote mate beheerst door een moreel laden terminologie: rechtvaardigheid, mensenrechten, democratie, natuurlijke verwantschap, historische verplichtingen... De etiek van Sartre indachtig, is waakzaamheid boden en dienen we na te gaan welke

lading door deze nobele vlag wordt gedekt. En zo hebben ook de schuldbelijdenissen van de westerse leiders hun plaats in deze nieuwe benaderingswijze van de Afrika-politiek. Ze tonen politici die bereid zijn hun blanke superioriteit naast zich neer te leggen en vergiffenis te vragen aan de zwarte medemens. Ze moeten bewijzen dat het Westen bereid is lessen te trekken uit begane fouten. Maar ook hier is enige argwaan zeker op zijn plaats. Het is daarom zinvol na te gaan wat er in deze mea culpa's wordt gezegd, wat er wordt verzwegen en welke praktijk er tegelijkertijd in Centraal-Afrika wordt ontwikkeld.

DE KUNST VAN HET VERZWIJGEN

Annan, Clinton en Verhofstadt bieden om twee redenen hun excuses aan. Ten eerste omdat de autoriteiten die zij vertegenwoordigen, ondanks de vele waarschuwende aanwijzingen waarover zij beschikten, niets

hebben ondernomen om de volkerenmoord te voorkomen. En ten tweede omdat zij, op het moment dat het geweld losbarstte, niets hebben gedaan om het te stoppen. Op die manier hebben zij alleen gefaald in de rol die zij zichzelf als westerse democraten zo graag toebedelen in de publieke opinie, namelijk die van wereldcontrolerende hoeders over mensenrechten en democratie. Alle elementen die wijzen op een westers aandeel in het ontvankelijk maken van de Rwandese samenleving voor een genocidaire logica, worden zo achter nobele en morele uitlatingen buiten het gezichtsveld gehouden. Er wordt niet gesproken over de historische verantwoordelijkheid van met name België en Frankrijk in de ontwikkeling van het etnisch extremisme. In het koloniale Rwanda werden tussen de verschillende bevolkingsgroepen doelbewust scherpe sociale tegenstellingen gecreëerd, om zo een gemakkelijk

INTERHAMWE-ARMED MILITIA OF MRND. 2. HE INFORMED US HE WAS IN CHARGE OF LAST SATURDAY

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

Etcetera sprak over het wordingsproces en het eindresultaat van *Rwanda 1994* met drie van de auteurs: Jacques Delcuvelierie, Marie-France Collard en Jean-Marie Piemme. Dank zij de enceneringen die onder meer TheaterTeater, Blauwe Maandag Compagnie en Het Gevolg naar zijn werk maakten, is Piemme ook in Vlaanderen geen onbekende.

JACQUES DELCUVELIERIE: De auteurslijst van *Rwanda 1994* bevat vijf namen: Marie-France Collard, Yolande Mukagasana, Jean-Marie

Piemme, Mathias Simons en ikzelf. Ook twee Rwandezen - Dorcy Rugamba en Tharcisse Kalisa Rugano - hebben bijgedragen tot het schrijfproces. Gezien het belang van de muziek - drieënhalve uur in totaal - kan tevens Garrett List als een van de auteurs beschouwd worden. Het werk vertoont dus een collectieve dimensie. De aanwezigheid van een 'architect' was nodig, maar als 'architect' voelde ik me er niet toe in staat om het werk op mijn eentje tot een goed einde te brengen. De medewerking van verschillende soorten talenten en bevoegdheden was noodzakelijk. Je kan het vergelijken met de

>>>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

FORCE A NUMBER OF THEM WERE TO BE KILLED AND THUS GUARANTEE BELGIAN WITHDRAWAL FROM RWANDA. 3

controleerbare en lucratieve maatschappelijke structuur te verkrijgen. Op die manier werd een vijandige, etnische kloof geslagen tussen Hutu en Tutsi. Aanvankelijk vormde een kunstmatig in het leven geroepen, prokoloniale Tutsi-elite het uitverkoren instrument om de Belgische belangen zeker te stellen. Maar aan het eind van de jaren vijftig kreeg de zo geprezen Tutsi-bondgenoot te veel naar onvoorwaardelijke onafhankelijkheid neigende noten op zijn zang. Het Belgisch bewind besloot zijn protectoraat naar een gedweë onafhankelijkheid te begeleiden. De 'sociale Hutu-revolutie', aangewakkerd en gesteund door België, bracht in 1959 een nieuwe politieke elite aan de macht, die bij de onafhankelijkheid in 1962 uitriep: 'Nooit zonder de Belgen!' Het onafhankelijke Rwanda kreeg achtereenvolgens twee Hutu-presidenten, die de etnische haat tot staatsideologie maakten. Beide staats-

hoofden genoten de volledige steun van België en Frankrijk. Rwanda is een reëel voorbeeld van de tegenstelling waarop Sartre wees: in 1994, op hetzelfde moment dat Europa de bevrijding herdenkt van het Duits fascisme, ontspoot in Centraal-Afrika het door datzelfde Europa in leven gehouden tropisch nazisme. Voor het aandeel in deze historische evolutie verontschuldigt vooralsnog niemand zich. Zo wordt verzwegen dat het principe van verdeel en heers een tot in onze tijd toegepaste en ondersteunde strategie is ten behoeve van het politiek-economisch eigenbelang. Evenmin wordt er gesproken over het failliet van de westerse ontwikkelingssamenwerking. Het Rwandese drama doorbreekt overduidelijk de mythe van de ontwikkeling. Buitenlandse inmenging in Afrika wordt steevast voorgesteld als een weldaad voor de Afrikanen. Maar niets is minder waar. De alweer morele reto-

riek die spreekt over de westerse plicht of beschaving, cultuur en ontwikkeling uit te dragen, is sinds de koloniale tijd niets anders geweest dan de maskerade van de meedogenloze uitbuitingspolitiek. Rwanda werd tot in 1994 door de NGO-wereld, de officiële coöperatie, de Wereldbank en de Kerk bejubeld als de parel van de ontwikkelingssector. Geen enkel ander Afrikaans land werd gezegend met een talrijker aanwezigheid van hulporganisaties en projecten. Toch werd de Rwandese maatschappij in 1994 getekend door extreme armoede, sociale wanverhoudingen en geïnstitutionaliseerd racisme. De hele ontwikkelingsindustrie, die zich zo overmoedig op het kleine Rwanda heeft gestort, is niet in staat geweest enige noemenswaardige verandering te brengen in het structurele geweld dat mee aan de basis lag van het genocidaire klimaat. Integendeel, objectief gezien kan men zelfs stellen d

DE KWETSBAARHEID VAN AFRIKA

**DIAGANA over een Afrikaanse gemeenschap tussen het koloniale ge-
heugen en het orale geheugen, een
nocruciaal kruisvat.**

de drempel van het derde millennium
eden vele Afrikaanse regio's het beeld van
n continent dat verscheurd wordt door
erne conflicten en burgeroorlogen. Al
na een decennium lang is dat het geval.
or bij de argumentatie en het politiek-
eologische discours van de strijdende
rtijen, refereert de manier waarop deze
erne conflicten zich binnen de sociolo-
che realiteit van elk land voordoen, aan
resentaties van sociaal-etnische aard. Ze
mt tot uiting in genocidaire neigingen.
verwijs hiermee naar wat de Libanese
rijver Amin Maalouf 'genocidaire identi-

teiten' heeft genoemd: elke gemeenschap of
etnische groep bestaat slechts via de negatie
van de ander (de buur die men niet gekozen
heeft, de vreemdeling, al wie lid is van een
andere volksgroep, die niet dezelfde cultu-
rele waarden of godsdienst deelt, die niet
van dezelfde streek is).

De Afrikaanse intellectuelen hebben vaak een
geëngageerde visie en houding aangenomen
ten aanzien van de geschiedenis van hun
continent, minder om de huidige ontsporin-
gen te begrijpen en te verklaren dan om ze
te rechtvaardigen. In die pogingen tot
rechtvaardiging neemt de kolonisatie een bij-
zondere plaats in. Door de politieke overheer-
sing en de diepgaande sociaal-economische
en culturele verschuivingen die zij veroor-
zaakt heeft, heeft de tijd de wonden van de
kolonisatie niet helemaal geheeld. Haar erfe-

nis blijft medeverantwoordelijk voor de
slechte ontwikkeling waaronder het conti-
nent nog steeds lijdt.

Armoede, hongersnood, burgeroorlogen,
genociden... maken het dagelijkse lot uit van
miljoenen Afrikanen. We weten dat er moge-
lijk een rechtstreeks verband is met de kolo-
nisatie. Het intellectuele en het semantische
discours zijn hiervan doordrongen. Het
slechte geweten van het westerse denken
moet het op dat punt afleggen tegen een
geschiedenis waarvan ze zich per volmacht
de verantwoordelijke erfgenaam voelt. Het
staat onder de westerse intelligentsia inder-
daad goed om deze manier van denken aan
te nemen, te reproduceren, zo niet door te
geven. Het is alsof de reactualisering van de
Geschiedenis moest dienen om het échec van
de politiek te rechtvaardigen en het slechte

MONSTRATIONS WHICH AIMS WERE TO TARGET DEPUTIES OF OPPOSITION PARTIES COMING TO CEREMONIES

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

bouw van een stad of de constructie van een landschap: alleen kun je dat niet. De goede uitkomst van het project valt mede te verklaren door het feit dat verschillende personen - Europeanen en Rwandezes - er bij betrokken zijn geraakt op een moment dat het voor hen belangrijk was. Vanuit hun persoonlijke geschiedenis was het op dat moment goed voor hen bij een dergelijk project betrokken te geraken. Ik spreek nu niet over de inhoud van *Rwanda 1994* maar over het werkproces.

Bij Groupov waren we er bijzonder gevoelig voor. De voorbije jaren

hebben we aan een *Waarheidstriptiek* gewerkt, die eindigde met *De moeder* van Brecht. De vraag naar de waarheid bleek nauw verbonden met de vraag of het menselijk lijden zin heeft. De vraag naar de waarheid wordt immers vooral gesteld wanneer men lijdt en slechts zelden wanneer het goed gaat. Groupov heeft ook een ondergrondse werking waarvan bijzonder weinig mensen op de hoogte zijn: de zogenaamde 'clairières', werk in de vrije natuur dat iets anders beoogt dan het maken van een voorstelling. De thema's die we daar aanraken, zijn de kindertijd, de dood, de natuur... Misschien verkla-

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

FORMANT CONFIRMED 48 RGF PARA CDO AND A FEW MEMBERS OF THE GENDARMERIE PARTICIPATED IN

ontwikkelingssector dit geweld, zij het
n misschien ongewild, eerder heeft ver-
erkt dan verholpen (door een afhankelijke
sitiesite tegenover de autoriteiten, de
spiegeling van etnische tegenstellingen in
t personeelsbestand,...). Hierdoor wordt
k het wereldwijde ontwikkelingsbeleid in
aag gesteld. En één enkele vaststelling in
e verband spreekt meteen boekdelen. Jaar-
ks wordt vanuit het zuiden voor zo'n slor-
ge 1200 à 1600 miljard dollar aan rijkdom
ar het noorden verstuurd (ten gevolge van
nuldendlast, zwakke marktpositie, kapitaal-
ucht en rechtstreekse uitbuiting). Daar
genover staat het luttele jaarlijkse bedrag
n 58 miljard dollar aan ontwikkelingshulp.
t behoeft verder geen uitleg dat Afrika
derworpen is aan de ijzeren wetten van
vrije markt. Duurzame, structurele ontwik-
ling is geen prioriteit. Voor dit aandeel in
t bestendigen van een achterstand in ont-

wikkeling, welke heeft bijgedragen tot de
sociaal-economische voorwaarden voor de
genocide, verontschuldigt vooralsnog nie-
mand zich. En zo wordt verzwegen dat ont-
wikkeling op de westerse agenda slechts
voorkomt in de mate dat dit noodzakelijk is
om de uitbuiting mogelijk te maken.

Een derde punt dat niet ter sprake komt, is
de toenemende globalisering van de armoe-
de. Alle democratische politici hebben de
mond vol van globalisering. Grenzen hebben
geen betekenis meer. Althans, voor wat
betreft de wereldeconomie. Instellingen als
de Wereld Handels Organisatie en allerlei
vrijhandelsakkoorden bevorderen de voor-
delige marktpositie van het Noorden. Dat
daarmee ook de ellende in het Zuiden steeds
schrijnender wordt, krijgt heel wat minder
aandacht. Ook hier zijn enkele cijfers het
meest verhelderend. Om de totale wereldbe-
volking te voorzien van onderwijs en gezond-

heidszorg, en de grootste ellende wereldwijd
volledig uit te roeien, volstaat een jaarlijks
bedrag van 80 miljard dollar. Dat is amper
0,35% van het jaarlijks inkomen van de rijke
landen. Aan de andere kant zien we dat de
200 rijkste mensen op deze wereld samen
meer bezitten dan die arme landen welke
samen 41% van de wereldbevolking verte-
genwoordigen, dat in Japan jaarlijks 35
miljard dollar wordt gespendeerd aan festivi-
teiten voor managers, dat in Europa jaar-
lijks voor 105 miljard dollar aan alcohol wordt
genuttigd, dat de drughandel jaarlijks 400
miljard dollar opbrengt, dat er jaarlijks voor
780 miljard dollar wordt bewapend, en dat
er een jaarlijks bedrag van 1000 miljard dollar
wordt neergeteld voor reclame en marketing.
Deze gegevens tonen aan dat de nefaste ver-
houdingen tussen rijk en arm, tussen Noord
en Zuid, een constante blijven in de huidige,
neoliberale wereldorde. Het jaarlijks uitge-

geweten van de intellectuelen te sussen. Alsof het, door de weigering of verwerping van elke vorm van reflectie die in de eerste plaats op zichzelf is gericht, een vlucht naar voren is.

Het gaat er me niet om de wrede realiteit van de koloniale geschiedenis te ontkennen, noch haar gevolgen voor het geheugen van de volkeren en de huidige staat van het continent te minimaliseren. Het gaat er me wel om verder te denken dan de exogene oorzakelijkheid, en tot een zelfreflectie over te gaan, die op de fundamenten van de Afrikaanse samenlevingen zelf gericht is. Bevat ten de structuur en de reproductiemechanismen van deze samenlevingen en de wijze waarop zij in relatie staan tot het geheugen, elementen die uit zichzelf genocidaire

neigingen en ontsporingen kunnen inhouden?

Een weerkerend fenomeen vandaag de dag is de instrumentalisering van de sociale structuren die het fundament zijn van de werking, de organisatie en de filosofie van de Afrikaanse samenlevingen. Samen met de opkomst van de democratie wordt die instrumentalisering een gangbare praktijk in het politieke leven van de Afrikaanse staten.

In verschillende Afrikaanse landen blijkt zij uit de vaak conflictueuze en gewelddadige manier waarop belangengroepen wedijveren om de controle op de inkomstenbronnen. Zij uit zich in het etnisch-politieke discours dat de plaatselijke gemeenschappen voeren. Zij situeert zich op het niveau van de politiek-sociale verhoudingen tussen de zogenaamd

moderne elites, maar ook op het niveau van de zogenaamd traditionele gemeenschappen die georganiseerd zijn op een sociaal-etnische basis en het fundament vormen van de Afrikaanse naties. De instrumentalisering is de vertaling van het échec, van het gebrek aan ideeën en ideologieën, van de armoede van het politieke discours. Zij onthult voor de kwetsbaarheid van de Afrikaanse samenlevingen.

Eén van de fundamenten van de Afrikaanse samenlevingen is inderdaad de etnische tribale gemeenschap, die aan de basis ligt van het individu. De gemeenschap is het voetstuk van het collectieve geheugen. Het geheugen van een gemeenschappelijk verleden ligt op zijn beurt aan de basis van de gemeenschap zelf. Daarom, en volgens de logica van haar eigen voortbestaan, is elk

AND BELGIAN SOLDIERS. THEY HOPED TO PROVOKE THE RPF BN TO ENGAGE (BEING FIRED UPON) TH

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

ren ook die intense ervaringen waarom de genocide onze aandacht heeft getrokken.

Op een dag begon de televisie over Rwanda te praten. Naarmate de weken vorderden, ben ik me erg opstandig gaan voelen: niet alleen tegen het gebeuren zelf, dat op het eind kwam van een eeuw die al zoveel dergelijke genociden gekend had, maar ook tegen, zeg maar, 'de dramaturgie' van het gebeuren op de televisie, de manier waarop de mensen gevraagd werd om dit gebeuren te 'lezen'. Op dat moment wisten we er niet veel van. Bovendien werd op televisie ook

gelogen. De enige bedoeling van de Franse interventie bijvoorbeeld zou humanitair geweest zijn. Vanuit dat dubbele gevoel van opstandigheid begonnen zich dingen af te tekenen. Ten slotte zei ik: 'Wat telt, zijn de doden.' De doden hebben ons een opdracht gegeven. Of het om 800.000, een miljoen, meer dan een miljoen mensen gaat: ze hadden geen gezicht, geen naam, geen graf, geen begrafenis. Dat symbolische eerherstel vind ik belangrijk. Het gaf de aanzet tot al wat volgde, tot de vorm die we gehanteerd hebben en het verhaal dat we verteld hebben. We hebben 'de doden' ook >>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

DEMONSTRATIONS IN PLAIN CLOTHES. ALSO AT LEAST ONE MINISTER OF THE MRND AND THE SOUS-PREFECT O

geven VN-rapport over de menselijke ontwikkeling wereldwijd laat zien hoe de kloof tussen rijk en arm steeds dieper wordt. Voor het aandeel in een wereldoverheersend economisch beleid dat armoede schept en in stand houdt, verontschuldigt zich vooralsnog niemand.

Annan, Clinton en Verhofstadt steken de hand in eigen boezem voor hun tekortkomingen in het voorkomen en beëindigen van de genocide, maar niet aangaande de politiek-economische mechanismen die de slachtpartij mee mogelijk hebben gemaakt. Schuld bekennen betekent namelijk dat men zich engageert tot een gecorrigeerde houding in de toekomst. En al deze verzwegen feiten tonen aan dat de Rwandese genocide past in een verhoudingslogica die gericht is op controle en winst, en die men op geen enkele manier wenst te doorbreken. Des te duidelijker wordt dit wanneer we zien welke poli-

tiek de VS en België op dit moment ten aanzien van Centraal-Afrika voeren.

DE POËTISCHE UITROEIINGSDROOM

Sinds augustus 1998 woedt in de Democratische Republiek Congo een hevige oorlog. De VN heeft het conflict veroordeeld als een buitenlandse agressie: buurlanden Rwanda en Oeganda zijn het land binnengevallen, met de onmiskenbare bedoeling het regime van president Kabila omver te werpen en grote delen van het grondgebied te bezetten. De op 9 april goedgekeurde resolutie 1234 van de VN-Veiligheidsraad gebiedt dan ook de niet uitgenodigde troepen om Congo te verlaten. Maar tot op heden blijven Rwanda en Oeganda militair aanwezig, en duurt het oorlogsgeweld onverminderd verder. De aanvallende partijen kunnen rekenen op de steun van de VS en België, hoewel laatstgenoemde het spel als naar gewoonte wat diplomatieker

aanpakt.

De strijd om Congo heeft ondertussen al naar schatting 1.900.000 burgers het leven gekost. Een menselijke kostprijs die het dubbele bedraagt van het aantal genocide-slachtoffers in Rwanda. De Congolese autoriteiten beschuldigen de VS en België van medeplichtigheid aan volkerenmoord. Terecht of niet? Per definitie is hier geen sprake van genocide. De Congolese bevolking wordt niet systematisch uitgeroeid omwille van nationaliteit, ras, etnie of geloof. Maar een blik op de politieke positie die de VS en België in het conflict innemen, leert dat in zeker opzicht geen van beide vrij te pleiten is van genocidaire karaktertrekken. Sartre schreef al dat genocide de poëtische droom is van de kolonist, die hij alleen omwille van zijn economische afhankelijkheid van de inlander niet tot vervulling brengt. Eind 1996 begint in het oosten van het toen

gemeenschap het aan zichzelf verplicht laagster te zijn van haar eigen verleden, in haar eigen geschiedenis. Ze heeft er zich helemaal naar gezet, zowel in haar structuren als in de formulering van een gemeenschappelijke lotsbestemming, naar dewelke de groep collectief moet streven.

In de Afrikaanse samenlevingen wordt het geheugen als mechanisme van bewaring en productie, van herlezing en reactualisering van het verleden in de eerste plaats door het gesproken woord geschraagd.

In de geschreven taal verleent, waar nodig en anderhand, de mogelijkheid tot distantiëring. Het kan leiden tot een kritische blik en soms zelfs tot inventarisering van het verleden. De oraliteit daarentegen draagt de kiemen van haar kwetsbaarheid en sterfelijkheid in zich; in functie van haar voortbestaan en duurzaamheid, legt zij een taalgebruik en een denkstructuur op die in de eerste plaats

gefundeerd zijn op beelden en symbolen, op evocatie en vertelling, op emotionele lading. De relatie tot het verleden krijgt er een mythisch karakter door. De mythe biedt als voornaamste voordeel dat zij bewaard en onderhouden wordt om zelf doorgegeven te worden aan toekomstige generaties. De mogelijkheid tot kritische afstand tegenover het eigen verleden wordt bovendien sterk tegengehouden door de zwakte van het individu. Elk individu is herleidbaar tot de groep, tot de gemeenschap.

De herinnering die op het gesproken woord steunt, wordt door heel de gemeenschap gedragen. De herinnering wordt mythisch woord. In haar geheugenfunctie gaat de mythe selectief te werk. Ze fixeert en mumificeert het verleden in het heden. Terzelfder tijd worden de gemeenschapsvormende kwaliteiten overdreven gevaloriseerd en tot de belangrijkste sociale waarden verheven. En

daar situeert zich de kwetsbaarheid van de Afrikaanse gemeenschappen: het behoud van de identiteit gebeurt via haar eigen overdreven valorisering, wat makkelijk leidt tot de negatie van de ander als etnisch, tribaal of regionaal vreemde groep.

Het collectieve geheugen onthoudt slechts die elementen die de groep in een defensieve positie plaatsen tegenover de anderen, en kent hen een overdreven dimensie toe. Op die manier blijkt het potentiële risico van genocidaire neiging aanwezig in de meeste Afrikaanse maatschappijen die geconfronteerd worden met armoedeproblemen en de banalisering van geweld.

Vertaling:

Clara van den Broek & Peter Anthonissen.

DEMONSTRATORS AND PROVOKE A CIVIL WAR. DEPUTIES WERE TO BE ASSASSINATED UPON ENTRY OR EXIT FROM

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

ontmoet, zij die de genocide als bij wonder overleefd hebben, zij die hadden moeten sterven zoals Yolande Mukagasana. Yolande schrijft boeken, ze ontplooit, met de beperkte middelen die ze tot haar beschikking heeft, een enorme activiteit om de wereld toe te spreken. Ze wil niet alleen dat de mensen weten wat er gebeurd is, ze wil ook weten waarom. Het symbolische eerherstel van de doden heeft enkel nut als ook de levenden er bij gebaat zijn. Daarom moet de waaromvraag gesteld worden. Het 'waarom' is essentieel voor de voorstelling. In feite is de voorstelling opgebouwd rond een zeer

oud verhaal, dat we zowel bij de Grieken als in het Nô-theater aantreffen: de doden komen de levenden verstoren. Hoe kunnen de doden ons vandaag de dag beter verstoren dan via het communicatienetwerk?

JEAN-MARIE PIEMME: Ik heb het werk niet opgestart, ik ben er gaandeweg bij betrokken geraakt. Ik zag er voor mezelf een geweldige gelegenheid in om te begrijpen. Over het algemeen schrijf ik niet omdat ik weet en wil overdragen wat ik weet. Ik schrijf om te

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

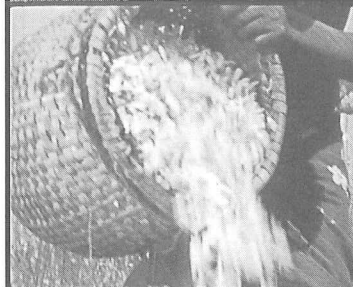
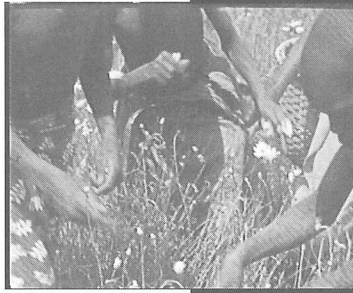
IGALI WERE IN THE DEMONSTRATION. RGF AND INTERHAMWE PROVIDED RADIO COMMUNICATIONS. 4. INFORMANT

alige Zaïre de opmars van een militaire alternantie onder leiding van Laurent Kabila. Deze snelle en succesvolle bevrijdingsstrijd geniet de volle steun van de VS. De aanhoudende vluchtelingen crisis in de oostelijke provincies van het desastreuze Mobutu-regime betekenen een zorgwekkende destabilisatie in de centraal-Afrikaanse regio. Een rapport uit 1996 van het Strategic Studies Institute van het Pentagon maakt onomwonden duidelijk waarom de VS dit niet langer kunnen dulden: onder de reuzen van Afrika is er niet een zo belangrijk als Zaïre. Het heeft grote reserves van kobalt, industriële diamant, koper en belangrijke voorraden zink, tin, mangaan, niobium en tantalum. Langs de kust er ook petroleum, steenkool, en een mens landbouw- en hydro-elektrisch potentieel.'

Maar Kabila gaat te ver. In amper zeven maanden tijd stoot hij door tot helemaal in

Kinshasa, drijft Mobutu op de vlucht en neemt diens plaats op de presidentiële stoel in. Hij installeert een nationalistisch georiënteerde regering, boekt opmerkelijke resultaten, en onderwerpt iedereen die geïnteresseerd is in de Congolese bodemschatten aan spelregels die in eerste instantie de Congolese bevolking ten goede moeten komen. De oorlog om Kabila ten val te brengen, staat daarom reeds van bij zijn machtsovername op de militaire VS-agenda. Welk scenario men daarbij voor ogen houdt, staat reeds genoteerd in het Pentagon-rapport van 1996: 'In het verleden was Zaïres stabiliteit en eenheid het belangrijkste voor de Amerikaanse regering. Deze aanpak zou wel eens volledig failliet kunnen blijken. Het ondersteunen van een afgescheiden provincie of regio zou een buitengewoon riskante politiek zijn, die tot burgeroorlog kan leiden. Maar als het alternatief bestaat uit het verder

wegzinken in anarchie, zouden de VS zich gedwongen kunnen zien de teerlingen te werpen en te kiezen voor de riskante weg.' Het is precies deze optie die vandaag wordt gerealiseerd, hetgeen nog eens bevestigd wordt in een document dat in juni 1999 in de Amerikaanse senaat werd besproken: 'Zolang het machtsvacuüm in Congo aansleept, zullen andere landen rechtstreeks tussenkomen of zullen ze gewapende opstanden steunen om hun eigen belangen te vrijwaren... De oplossing is het herstel van de staat in Congo. Dat herstel kan er nooit komen zolang Kabila geen gesprekken aanknoopt met de rebellen, de politieke partijen en de civiele maatschappij, met het oog op het bereiken van een akkoord over de manier waarop Congo kan heropgebouwd worden of, indien nodig, over een manier om Congo te verdelen... Hoe goed de bedoelingen ook zijn, een interventie voor de opdeling van het Afrikaanse

'I HAVE THIS GRIEF AND I DON'T KNOW WHY'

ERWIN JANS over Sarah Kane, *Rwanda 1994* en de Kosovo-crisis. Een tekst bewoond door spoken.

Op het toneel verschijnt een vrouw. Ze neemt plaats op een stoel en begint te vertellen. Zij is geen actrice. Toch staat haar naam vermeld naast de namen van de andere acteurs en actrices: Yolande Mukagasana. Zij is een overlevende en een getuige van de Rwandese genocide van 1994. Ze vertelt haar verhaal, het verhaal van haar doden. Ze vertelt wat niet te vertellen valt: hoe haar familie voor haar ogen werd afgemaakt, hoe ze zelf als bij mirakel kon ontsnappen, hoe haar leven een spreken is geworden in naam van hen die er niet meer zijn. Zij vertelt haar verhaal omdat ze wil getuigen, omdat ze 'meespeelt' in de theatervoorstelling *Rwanda 1994*, die een stem wil geven aan de doden: 'De voorstelling werd ons opgedragen door de doden, door een miljoen doden', schrijft regisseur Jacques Delcuvellerie in het eerste nummer van *Igicaniro*, *Le Journal*, een tijdschrift dat het maakproces van o

PARLIAMENT. BELGIAN TROOPS WERE TO BE PROVOKED AND IF BELGIANS SOLDIERS RESTORED TO FORCE

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

weten wat ik weet. Ik begin te schrijven door wat ik weet, in een bepaalde vorm te gieten. Vanuit die vorm kom ik verder in mijn kennis van een bepaald object. Toen Jacques en Marie-France me over het project spraken, had ik een vaag idee over wat er in Rwanda gebeurd was, maar de omvang van de problemen en van de vragen kon ik verre van correct inschatten. Ik ging er dus vanuit veel te kunnen leren door in die context te schrijven. En inderdaad, ik heb veel geleerd, in de eerste plaats omdat de manier van werken er een was die veel voedsel gaf. We hebben specialisten ontmoet, we heb-

ben televisieprogramma's bekeken, naar debatten geluisterd, artikels en boeken gelezen. Vervolgens kwam de vraag hoe daar in het theater mee om te gaan. Hoe kan je zo'n gebeurtenissen in het theater voorstellen, in de wetenschap dat het noch om een journalistieke productie of om informatieverstrekking noch om een hoogmis zou gaan? Die vraag was zeer belangrijk. Hoe praat je hierover in het theater? Er zijn natuurlijk enkele voorbeelden, zoals Peter Weiss' *Die Ermittlung*, maar toch: wie de juiste oplossing heeft om het in het theater over een miljoen doden te hebben, mag opstaan en het >>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

IS A FORMER SECURITY MEMBER OF THE PRESIDENT. HE ALSO STATED HE IS PAID RF150.000 PER MONTH B

grondgebied en voor de creatie van nieuwe politieke entiteiten en instellingen, zou de VS en de andere buitenlandse machten in een koloniale rol duwen... Het alternatief is het initiatief overlaten aan de Afrikanen, zodat ze hun eigen oplossingen kunnen vinden. Dat houdt onvermijdelijk in dat de interne strijd en de conflicten tussen staten worden voortgezet, tot een nieuwe stabiliteit wordt gevonden. Dit kan zelfs tot de opdeling van sommige staten leiden.'

Ook België weet precies wat er in Congo te winnen of te verliezen valt. In opdracht van de Belgische overheidsdienst voor ontwikkelingssamenwerking onderzochten een aantal economen in 1993 de opportuniteit van het mogelijk hervatten van bilaterale hulp aan het Zaïre van Mobutu. In hun rapport staat: 'Het blijft een belangrijke doelstelling om onze invloed te behouden en uit te breiden in een Afrikaans land bene-

den de Sahara waarvan de grondstoffen, voornamelijk in de ondergrond, en de exploitatie ervan aantrekkelijk blijven... Als België zich niet verdedigt, niet voor zich op eist en bereikt dat het een specifieke rol speelt in de revitalisatie van de grote industrieën van Zaïre, riskeert het een verzwakking van zijn leiderschap in Zaïre, en daarmee ook van de specifieke troef die het in staat stelt om aan belang te winnen op internationaal vlak, om bij bepaalde gelegenheden mee aan tafel te zitten met de grootmachten. Het zou op die manier het meest efficiënte instrument in zijn buitenlandse politiek verliezen.' Minister van Buitenlandse Zaken Louis Michel neemt ten aanzien van de Congo-crisis een dubbelzinnige houding aan. In New York veroordeelde hij ten stelligste de Rwandese-Oegandese agressie. Maar anderzijds verdedigt de minister een aantal standpunten, die meer dan duidelijk maken dat ook hij Kabila

liever kwijt dan rijk is.

Zo veroordeelt Michel net zo zeer de militaire operaties van het Congolese leger. Daarmee onttrekt hij de Congolese overheid het recht zijn grondgebied tegen een buitenlandse aanval te verdedigen, een recht dat nochtan staat ingeschreven in het charter van de VN. De minister onderschrijft de vredesakkoorden van Lusaka, hoewel die op een aantal punten ronduit onaanvaardbaar zijn. De akkoorden ontkennen dat Rwanda en Oeganda aanvallende partijen zijn en noemen hen partners in de zoektocht naar duurzame vrede. Alle partijen worden belast met de opdracht om militieën en gewapende groepen te ontwapenen, hetgeen neerkomt op een autorisatie voor Rwanda en Oeganda om op het Congolese grondgebied te blijven. De akkoorden voorzien 'inter-Congolese onderhandelingen' om een 'nieuwe politieke orde' te bereiken. Dit betekent dat het nationalistisch bewin-

voorstelling begeleidt. De voorstelling wil de doden een gezicht en een stem geven. Eén van hen: Yolande Mukagasana, 'een bijna dode, zij die had moeten sterven, zij die het heeft overleefd omdat, in haar eigen woorden, de dood niet van haar moest weten.' (ib.) Na haar verhaal komen andere verhalen. Acteurs en actrices geven zich tot bij het publiek en beginnen te vertellen. Ze zijn het Koor van de Doden: 'Sindaruhuka, sindagara amahoro. Je suis mort, ils m'ont tué. Je ne dors pas, je ne suis pas en paix.' (ib.)

Rwanda 1994 vindt het theater één van zijn oorsprongsmomenten terug: het begraven en herdenken van de doden. In zijn essay *schyle ou le grand perdant* schrijft de Albanese auteur Ismail Kadare dat de Griekse 'tragedie' zich voor het eerst manifesteert in de verzameling van treurende rond het open graf tijdens het begrafenisritueel. Het ritueel werd geleid door een groep professionele weensters, klaagvrouwen die als de voorlopers van het voor beschouwd kunnen worden. Zij stonden als een muur tussen het open graf en de aanwezigen, zoals later ook het koor tussen het publiek en de acteurs opgesteld stond. Het toneel is oorspronkelijk een open graf, een lege ruimte die door een 'niets' (het levenloze lichaam) gevuld zal worden. Een plek die zich

tussen hier en daar, tussen de tijd en het oneindige, tussen het rijk van de levenden en het rijk van de doden bevindt: 'Het belangrijkste personage, de dode, beleeft tegelijk het laatste en het eerste moment van de twee rivaliserende rijken. Hij is hét personage bij uitstek, vooral omdat hij niet meer in staat is over zichzelf en over zijn leven te praten. Het is aan anderen om in zijn plaats te spreken.' De overledene is een personage uit twee werelden: hij behoort niet meer tot de levenden, maar omdat er over hem en in zijn naam gesproken wordt, is hij nog niet volledig dood.

Theater en tragedie staan in het teken van het niet vergeten van de doden, van het spreken in hun naam. De scène is een plek om te getuigen van de afwezigen, van hen die er niet meer zijn, van de anderen. Het is de tragische acteur die de rol van de overledene gaat innemen en diens tussenpositie tussen de twee rivaliserende rijken van de levenden en de doden. De verschijning van de individuele acteur, die zich losmaakt uit de collectiviteit (het koor), is een 'historisch' gebeuren, ook al kan het niet worden gedateerd. In zijn boek *Het theater van de dood* doet Tadeusz Kantor, niet zonder pathos, een poging om dat moment (dat voor de moderne mens in de nacht der tijden ligt) te begrijpen: 'Oog

NUMBER OF THEM WERE TO BE KILLED AND THUS GUARANTEE BELGIAN WITHDRAWAL FROM RWANDA. 3.
RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

even uitleggen! We moesten dus naar iets totaal nieuws op zoek. Een ander aspect dat me in het project aantrok, was het idee om zowel collectief als met een 'architect' te werken. Je kan op zeer veel verschillende manieren schrijven. Een stuk dat ik alleen schrijf, gaat enkel mezelf aan. De encenering komt nadien. Hier vertrokken we van een grote constructie in de vorm van vragen en een poging tot antwoorden. Binnenin die constructie was er een enorme lege, vrije ruimte: we moesten de constructie 'betrekken', er een vorm aan geven. 'Collectief' betekent dus niet dat we met z'n tiene

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994
THE MRND PARTY TO TRAIN INTERHAMWE. DIRECT LINK IS TO CHIEF OF STAFF RGF AND PRESIDENT OF THE

an Kabila zal gebroken worden en de macht in handen komt van wie bereid is de Congolese rijkdommen uit te verkopen. Louis Michel weigert de schuldenlast van Congo tegenover België te verminderen, onder het voorwendsel dat hij Kabila geen middelen wil verschaffen om 'zijn' oorlog te voeren. Allereerst negeert Michel op die manier dat Congo zich alleen verdedigt. En in de tweede vergelijking vergeet hij dat de buitenlandse steun van Congo een erfenis is van het koloniale regime van Mobutu. Het nieuwe Congo daarvoor laten opdraaien, getuigt niet bepaald van veel welwillendheid. In ten slotte wil de minister het hervatten van structurele coöperatie koppelen aan het herstel van de vrede en de rechtsstaat. Deze conditionering betekent een terugkeer naar de koloniale principes. Een kleine elite van de rijke landen bepaalt wat een rechtsstaat is en wat niet. Het ontzeggen van buitenlandse

hulp is, gezien de ontberingen die de bevolking ten gevolge van de oorlog moet doorstaan, niet anders dan als politieke chantage te benoemen. Nu duidelijk is welke toekomst de VS en België voor Congo in petto hebben, keren we nog even terug naar Sartre: 'Het kolonialisme ontzegt de Rechten van de Mens aan de mensen die het onderdrukt en die het met geweld in een staat van achterlijkheid houdt, in een staat die door Marx onmenselijk zou genoemd worden. Het racisme is een wezenlijk bestanddeel van het gehele stelsel van handelsbetrekkingen en productieverhoudingen; het politieke en het sociale systeem versterken elkaar wederzijds: de inlander is een Untermensch, daarom zijn de rechten van de mens niet op hem van toepassing; hij bezit geen rechten, en is daarom genadeloos aan de ijzeren wetten van de economie overgeleverd. Het racisme is reeds aanwezig,

het vloeit uit de kolonialistische praktijk voort, het wordt elk moment opnieuw opgeroepen en in stand gehouden door productieverhoudingen die een tweetal soort mensen doen ontstaan: een soort waarvoor voorrechten en menselijkheid onverbreekbaar met elkaar verbonden zijn en een andere, wiens chronische honger, wiens ellende, wiens achterlijkheid, in één woord: wiens Untermenschendom door het ontbreken van elk recht wordt gesanctioneerd.' De handelsbetrekkingen en productieverhoudingen die de VS en België vandaag voor ogen hebben in Afrika, zijn niet anders dan die welke Sartre hier beschrijft. Hetzelfde racisme zit er nog altijd ingebakken. Het racisme dat tientallen miljoenen mensen het recht op een menswaardig bestaan ontzegt. Omdat alleen op hun armoede de noordelijke rijkdom kan floreren. En voor die rijkdom wordt, indien nodig, letterlijk over miljoenen lijken

in oog met hen die aan de andere kant zijn blijven staan, verschijnt een Mens die in alle trekken op hen lijkt, maar tegelijk door een mysterieuze en geniale transformatie oneindig ver is, unheimlich vreemd, zoals een dode, afgescheiden door een onzichtbare, maar geduchte en onrepresenteerbare wand, waarvan de echte betekenis en de echte huiver ons alleen maar in een droom duidelijk wordt. Plotseling hebben ze als in het licht van een bliksemflits het tragisch clowneske beeld gezien van de mens, alsof ze zichzelf voor het eerst zagen. Dat moet een metafysische omwenteling zijn geweest. Dit levende beeld van een mens die uit de schaduwen naar voren treedt en steeds verder voorwaarts stapt, was een indringende boodschap van zijn nieuwe menselijke, exclusief menselijke conditie, met zijn verantwoordelijkheden en zijn tragisch bewustzijn van de onverbiddelijke enultieme schaal om zijn noodlot te meten: die van de dood.' De acteur verschijnt als een figuur aan gene zijde van het leven die de toeschouwer confronteert met diens onherroepelijke sterfelijkheid.

De tragedies die het graf, het begraven en het eren van de doden als onderwerp hebben, zijn talrijk. *Oedipus in Kolonos* is één lange zoektocht naar een graf. In *Antigone* krijgt Eteocles een graf, maar zijn broer Polyneikes niet. Dat leidt tot de tragische maar

ook politieke confrontatie tussen Antigone en de machthebber Creon. Ook in *Ajax* is het graf van de held de inzet van een politieke discussie tussen Odysseus, Agamemnon en Menelaos. Het tweede deel van de *Oresteïa* is een jammerklacht van Elektra en Orestes aan het graf van hun vader Agamemnon. De doden zijn niet doo- ze zijn een appèl aan de levenden. Ze roepen hen op tot respect tot wraak en tot nog meer dood. Ze verschijnen in dromen en nachtmerries. Of in de literatuur zelf. Literatuur wordt de leg- plek, het vervallen huis of de ruïne waar de doden zich bij voorkeur als spoken ophouden.

C: YOU'RE DEAD TO ME.

B: MY WILL READS, FUCK THIS UP AND I'LL HAUNT YOU FOR THE REST OF YOUR FUCKING LIFE.

C: HE'S FOLLOWING ME.

A: WHAT DO YOU WANT?

B: TO DIE.

Met deze dialoog opent *Crave* (1998) van Sarah Kane. Afscheide, verlies en dood zijn aanwezig vanaf de eerste regels, maar ook o- terugkeer van de doden en hun eeuwige vervloeking van o-

INFORMANT CONFIRMED 48 RGF PARA CDO AND A FEW MEMBERS OF THE GENDARMERIE PARTICIPATED I

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

één grote balpen in de hand hielden. Het ging om een verzameling van krachten die op eenzelfde doel gericht waren. Geen grootste gemene deler dus, maar een collectief gegeven waarbinnen ieder tot het uiterste van zijn kunnen gedreven werd. Ik kijk niet neer op de genoegens van werken in eenzaamheid, maar zeker in het theater komt de vraag naar het collectief op een bepaald moment te voorschijn. Het idee deel uit te maken van een dynamiek, van een collectieve energie, was voor mij fundamenteel. De adem die ermee gepaard gaat, lijkt me voor het theater van vandaag van vitaal

belang.

MARIE-FRANCE COLLARD: Het collectieve gegeven werd misschien ook door het onderwerp afgedwongen: met zo'n onderwerp kan je niet op je eentje eender wat doen. Daarom zijn we vrij snel op het idee gekomen Rwandezen bij het project te betrekken. Zij waren zowat onze beschermengels. In een eerste werkfase hebben we vooral documentatie verzameld en gereisd. Vervolgens hebben we de nood ervaren om Rwandezen bij ons te hebben, die aan de genocide ont- >>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

MRND FOR FINANCIAL AND MATERIAL SUPPORT. 5. INTERHAMWE HAS TRAINED 1700 MEN IN RGF MILITARY

gegaan. Is het onterecht om te gewagen van iets als een economische genocide?

HAIDER EN DE PAUS

Het blijkt dat Sartre het bij het rechte eind had. Tot nader order dient de politicus nog altijd geschat te worden naar zijn daden en niet naar zijn o zo nobele woorden. Achter de biecht van Annan, Clinton en Verhofstadt schuilt niets anders dan de wrede logica van het neoliberalisme. Gelegenheid is de beslissende factor. Geen enkel middel wordt geschuwd om de politiek-economische controle over de Afrikaanse rijkdom in handen te krijgen. Het mea culpa is alleen lippendienst aan een nieuwe en voorbeeldige Afrikaanse bondgenoot. En wat voor een! Het nieuwe Rwanda belichaamt weer maar eens de tegenstelling van Sartre. Amper vier jaar na slachtoffer te zijn geweest van een genocide, geven de slachtoffers zich in Congo

over aan de meest onmenselijke gruwel. Daarvoor heeft de Rwandese regering een jaarlijks budget van meer dan 140 miljoen dollar veel. In eigen land vindt men geen 10 miljoen dollar die nodig is om de hongersnood te bestrijden en heeft men slechts 10 miljoen Belgische frank over voor aids-preventie, terwijl 1 op 4 mensen in Kigali besmet is. Gelegenheid is de beslissende factor. Het regime in Kigali heeft in zes jaar tijd zijn krediet meer dan verloren.

Maar zijn we niet iemand vergeten? Natuurlijk, paus Johannes-Paulus II. Die heeft zich nog niet publiekelijk verontschuldigd voor het aandeel van de Kerk in de genocide. Hij deed dat ondertussen wel voor de fouten van het kerkelijk instituut aangaande de holocaust. Maar op 16 december aanstaande ontvangt de heilige vader de kerstboom die dit jaar het Vaticaan zal sieren. Het sparring

zal deze keer geschonken worden door Oostenrijk. En Johannes-Paulus II zal hem plechtig in ontvangst nemen uit handen van... Jörg Haider. Wat zei Sartre ook alweer

* Jean-Paul Sartre, *L'Express* nr. 350, 6 maart 1958

* Jean-Paul Sartre, *Les Temps Modernes* nrs. 137-138, juli-augustus 1957

* M. Vandepitte, F. Merckx, P. De Vos en Van Duppen, *NGO's, missionarissen van de nieuwe kolonisatie*, EPO, 1994

* *Human Development Report* 1997 en 1998

* Steven Metz, *Reform, conflict and security in Zaire*, Strategic Studies Institute (Pentagon), 5 november 1994